

THE MOVEMENT

Verfrissende, eerlijke en inspirerende dialogen met onderwijsprofessionals uit het Friese tertiaire onderwijs

SPARK the Movement is een expertise ontwikkel-programma van en voor het onderwijs, gericht op regionaal leren voor brede welvaart. In 2021 werd SPARK Fryslân door de VN erkend als Regional Community-centre with Expertise on Education for Sustainable Development (RCE).

De samenwerking tussen de Friese onderwijsinstellingen enerzijds (vastgelegd in Onderwijs Akkoord Friesland) en de samenwerking met regionale bedrijven, overheden en maatschappelijke organisaties anderzijds (waar Vereniging Circulair Friesland een cruciale rol in speelt) zorgt dat jongeren actief en op een betekenisvolle wijze betrokken worden bij het collectieve leren voor een circulaire economie en een duurzame samenleving.

Voor meer informatie zie www.sparkthemovement.nl

Inleiding

Als expertise ontwikkel-programma voor het onderwijs ziet SPARK the Movement heel veel mooie initiatieven voorbij komen, waar docenten, teamleiders en directeuren zich inzetten voor een groene, gezonde, inclusieve en circulaire wereld. De initiatieven van deze pioniers verdienen alle aandacht; en niet alleen hun successen, ook hun worstelingen!

In opdracht van SPARK bracht ik deze verhalen bij elkaar. Hoe bereidt het Friese tertiaire onderwijs studenten voor op de transities die links- of rechtsom op hen afkomen? Hoe stimuleren zij jongeren om het verschil te maken? Aan de hand van een door de gesprekspartner meegenomen foto voerde ik zowel fysiek als online gesprekken met docenten, teamleiders en directeuren van Aeres, Campus Fryslân, Firda, NHL Stenden en Van Hall Larenstein.

De dialogen zijn inspirerend, eerlijk en kwetsbaar. In Friesland mogen we trots zijn op de kennis die al is opgebouwd over duurzaam lesgeven!. Opvallend vaak gehoorde adviezen van de onderwijsprofessionals zijn 'neem kleine stapjes en begin bij jezelf', 'durf lef te tonen' en vooral 'doe het samen'. Niet alleen samen met collega's en studenten, juist ook met bedrijven in de regio en met lokale overheden zoals de provincie, het Wetterskip en gemeenten..

De mensen die ik sprak gaven ook aan dat ze graag nog verder willen leren en ontwikkelen. Vaak reikt dit verder dan het klaslokaal, en vergt het afstemming met de hele vakgroep, de opleiding en de onderwijsorganisatie. Op alle lagen is verandering nodig, om eigenaarschap op het gebied van leren voor duurzame ontwikkeling te vergroten.

Docenten vertelden me bijvoorbeeld dat het soms lastig was om keuzes te maken in curricula: als je minder uit een boek en meer in de praktijk wilt leren, of meer op vaardigheden en wat minder op kennis wilt sturen, dan moet er misschien wat anders uit. Ook geven ze aan dat er een hiaat is tussen hoe ze zelf zijn opgeleid en welke vaardigheden (denk aan creatief omdenken, netwerken, omgaan met dilemma's) ze nu feitelijk nodig hebben om leren voor een circulaire economie en een duurzame samenleving goed vorm te geven.

Als lezer hoop ik dat je net zo geïnspireerd raakt als ik door deze bevlogen professionals uit de praktijk. Ieder van hen benoemt in eigen bewoordingen de krachten die zij zelf samen met de onderwijsinstelling al in huis hebben - en ja, ook welke uitdagingen er nog voor ons liggen.

Veel leesplezier!

Coby Hoogland

Medewerker SPARK the Movement

Docent natuurkunde, NLT(VO) en master Learning & Innovation (HBO)

Voorwoord

Duurzaamheid vinden we maar een lastig begrip. Het voelt als een heilig moeten, en los van het morele appèl dat we liever van ons afschudden als zijnde van een stel betweters, is dat moeten ook lastig omdat ons onderwijsprogramma al overvol zit.

Ook komt vaak de vraag naar boven: wat verstaan we eigenlijk onder duurzaamheid?

Als je dan aan komt zetten met de 17 behoorlijk uitgewerkte Sustainable Development Goals die door werkelijk alle (ja, alle) landen van de wereld ondertekend zijn, dan wordt die verduidelijking meestal vergezeld van een even grote ontmoediging: zoveel thema's, subdoelen en indicatoren, en zo weinig tijd.

Duurzaamheid gaat echter niet over thema's of indicatoren, maar over volhoudbaarheid. Hoe bereiden we onze studenten voor op de wereld van morgen, een wereld waarin zij zullen werken, leven en hopelijk gelukkig zijn? Als de veranderingen in onze wereld bijna exponentieel verlopen, moet het onderwijs dan niet mee veranderen? En hoe volhoudbaar is ons onderwijs als zowel docenten als studenten onder grote mentale druk staan?

De integratie van volhoudbaar leren denken en doen komt niet alleen van boven in ons onderwijssysteem. De dialogen in deze publicatie laten zien dat verandering ook van onderaf komt. Het zijn de bevlogen docenten, onderwijmakers, en schoolleiders die de ruimte tussen de regels vinden, soms rebels tegen het verstikkende regime van methoden, toetsen en examencommissies ingaan, en naar andere wegen zoeken om onderwijs vorm te geven.

Vaak beginnen ze met projectweken, challenges, thema's en gesprekken. Ze zoeken een ander perspectief door de concrete vragen van de omgeving bij het onderwijs te betrekken. Ze proberen om de nadruk op feitenkennis en vaardigheden te verminderen door meer aandacht te geven aan socialisatie en persoonsvorming. Gaandeweg zoeken ze naar wegen om dit begrip van duurzame ontwikkeling in het onderwijs te verankeren.

Een terugkerend thema is dat van een integrale aanpak en van samenwerking. SPARK the Movement laat op overtuigende wijze zien dat samenwerking tussen onderwijsinstellingen, tussen verschillende vakgroepen en belanghebbenden, en natuurlijk samenwerking in de regio tussen onderwijs, bedrijven en overheid de sleutel is om blijvende verandering op gang te brengen. En een integrale blik op het onderwijs, waarbij niet alleen het curriculum maar ook de didactiek en pedagogiek, de bedrijfsvoering, het beleid en de omgeving van belang zijn.

Blader eens door de dialogen heen, check de adviezen die deze ervaringsdeskundigen geven, en vraag je dan steeds af: wat kan ik hiervan leren, en hoe kunnen we deze inspirerende initiatieven verder brengen en verankeren in ons onderwijs?

Giuseppe van der Helm
Directeur Leren voor Morgen
Landelijke Alliantie Coördinator SDG4

Inhoudsopgave

INLEIDING	03
VOORWOORD	04
DIALOGEN	
Fetsje - NHL Stenden.....	06
Klaas - Firda.....	08
Alie - Aeres.....	10
Sven - RUG Campus Fryslân.....	12
- Over de scholen -	14
Mieke - NHL Stenden.....	16
Pauline - Van Hall Larenstein.....	18
Jans - Aeres.....	20
Corina - Firda.....	22
- SPARK in beeld -	24
Simon - NHL Stenden.....	26
Wietske - Firda.....	28
Sepideh - RUG Campus Fryslân.....	30
Korrie - Van Hall Larenstein.....	32
- Studenten over de scholen -	34
Menno - Firda.....	36
Karen - NHL Stenden.....	38
Edith - Aeres.....	40
Emma - RUG Campus Fryslân.....	42
Saskia - Van Hall Larenstein.....	44
WOORD VAN DANK	46
MEER LEZEN OVER	47

BEWUSTWORDING & EDUCATIE RONDOM DUURZAAMHEID

Fetsje Anema - NHL Stenden - Docent Beeldende Vorming aan de PABO

Fetsje start het gesprek over haar huis aan de zeedijk. Ze kwam hier te wonen, net op het moment van de overstromingen in Zuid-Limburg. Dat zette haar wel aan het denken want haar nieuwe huis ligt net als een groot deel van Nederland onder zeeniveau. Het veranderende klimaat beangstigt haar soms, en dan vraagt ze zich af: 'In wat voor wereld oefenen jongeren straks hun beroep uit? Bereiden we hen daar wel goed op voor?' Tegelijk ziet ze dat de volgende generatie soms te veel andere problemen heeft om over duurzaamheid na te denken, en ze begrijpt daarom dat sommigen hier hun schouders over ophalen.

Toch vindt ze het thema belangrijk en daarom maakt ze in haar lessen ruimte voor het gesprek. Als studenten mopperend binnenkomen omdat er geen wegwerpbekers meer geleverd worden, geeft Fetsje hen context. Ze merkt dat studenten dit vaak goed begrijpen. Met de eerstejaars PABO studenten hebben zij en haar collega's bekers versierd, die nu hier en daar opduiken binnen de school. "Op deze manier betrek je studenten met een leuke activiteit en in een ongedwongen sfeer bij bewustwording en verduurzaming."

Studenten leren om kritische vragen te stellen

Fetsje bewaart allerlei soorten materiaal en gelooft erin dat we niet zomaar dingen moeten weggooiden. Zoals je op de foto ziet "Kan alles een begin zijn". Dit heeft ze ook gezien bij het uitstapje met collega's naar Reggio Emilia in Italië. Lokale afvalverwerkers runnen daar samen met bedrijven een creatief recycle centrum, waar restmaterialen worden ingezet als waarde(n)vol educatief materiaal.

Op dit momenteel starten collega's van o.a. de PABO met een vergelijkbaar initiatief in de Cycle Up Hub in Leeuwarden. Fetsje wordt sowieso blij van kringloopwinkels. "Het is belangrijk om materialen opnieuw te gebruiken. Ook met mijn dochter heb ik het hierover. Ik ben blij als ik zie dat zij even enthousiast wordt van tweedehands als van nieuwe kleding".

Ze wil graag studenten leren om buiten kaders te denken en dat de wereld niet bestaat uit hokjes. "Ik stimuleer studenten om kritische vragen te stellen over wat vanzelfsprekend lijkt, zodat ze hun eigen mening ontwikkelen en eigen keuzes maken. Experimenteren en ontdekken, ook in samenhang met andere vakken en opleidingen, zou veel belangrijker moeten worden op school dan oordelen en beoordelen", aldus Fetsje.

In een overpeinzing benoemt ze dat ze dat ze jonge kinderen al veel bewuster bezig ziet met het klimaat dan zij en haar generatie vroeger op de basisschool. Via het Jeugdjournaal en Klokhuis bijvoorbeeld, maar ook door projecten zoals de 'Himmelwike'. "Himmeljen is Fries voor schoonmaken; kinderen gaan massaal zwerfafval ophalen en leren daardoor wat het effect is van afval op de natuur.

Gevraagd naar haar tip denkt Fetsje aan Lucas de Man, theatermaker en conceptontwikkelaar, die pleit voor professioneel schijf hebben: "We mogen wel wat meer "professioneel schijf" tonen. We hoeven niet altijd braaf de meute te volgen, we mogen onszelf vaker afvragen 'is dit wel nodig?' en naar ons gevoel luisteren. We mogen kritischer zijn op wat we doen in onze onderwijspraktijk en soms, soms mogen we het ook even niet weten".

TIP VAN FETJE

Als ik vraag naar haar tip, denkt Fetsje aan Lucas de Man, theatermaker en conceptontwikkelaar, die zegt: "We mogen wel wat meer professioneel schijf hebben". Fetsje vindt ook dat we niet altijd braaf de meute moeten volgen. We mogen onszelf best wat vaker afvragen 'is dit wel nodig?' en daarbij ook leren om vaker naar ons eigen gevoel te luisteren. We mogen kritischer zijn op wat we doen in onze onderwijspraktijk en soms mogen we het ook even niet weten".

SAMENWERKING EN REGIONALE DUURZAAMHEID

Klaas van der Meulen - Firda - Docent Economie

Klaas pakt er een winterse foto bij van zichzelf met een snoekbaars, maar eigenlijk gaat zijn associatie met duurzaamheid niet over de snoek. Het gaat hem om het verhaal achter de foto. "Ik ben in dat bootje met vrienden die ik al 55 jaar ken, in mijn eigen omgeving. De wereld verandert, maar wij blijven de 'wâldpyken'. Samen genieten van de regio, waarin grote sociale verbinding heerst en waar uitspraken als 'Wer komme jo wei en fan wa binne jo ien' veel gehoord zijn, dat is duurzaam samenleven".

Klaas vindt samenwerken heel belangrijk en misschien wel hét belangrijkste element van duurzaamheid. Hij benoemt ook waarom: "Tachtig tot negentig procent van de MBO studenten blijft in de regio wonen waar zij studeren. Daarom is het belangrijk om samen te werken met bedrijven en aan te sluiten bij de leefwereld van de studenten". Klaas heeft ook oog voor het grotere geheel, hij noemt dit 'glocaliseren', een samentrekking van global en local: "We moeten de realiteit van de wereld niet uit het oog verliezen, de regionale wereld verbinden met het grotere geheel en de problematiek in de wereld".

Klaas wordt enthousiast van het idee dat ze in een deel van het curriculum ruimte gaan maken van concrete leeruitkomsten. "Op 26 en 27 mei komt er een tweedaagse challenge voor onze eerstejaars studenten, waarbij de nadruk ligt op transformatief onderwijs. Voor ons betekent dat dat studenten aan de slag gaan met een leervraag vanuit het bedrijfsleven. Ze krijgen de ruimte om zelf oplossingen en nieuwe ideeën te vinden en hun eigen leerproces vorm te geven". De uitdaging zit hem in de praktische uitvoerbaarheid en hoe en welke docenten dit leren kunnen begeleiden. En of het past binnen de onderwijsuren van de docenten.

Ruimte vinden voor de natuur is heel belangrijk

In zijn reguliere vakken bedrijfseconomie en sales vindt hij het lastig om deze thema's met de studenten op te pakken. Er wordt veel gestuurd op inhoudelijke kennis en vaardigheden. "Om ruimte te creëren voor samenwerking en duurzaamheid in het curriculum maken we vanuit Firda-projectbureau een voorstel om te gaan werken met challenges naast de reguliere vakken. Bij die challenges staat de ontwikkeling voor docent, team, student en regio centraal. We willen ook meer gaan samenwerken met het practoraat Duurzaam Denken Duurzaam Doen, om de impact van het nieuwe leren meetbaarder te maken".

TIP VAN KLAAS

De tip van Klaas legt hij uit aan de hand van een omvallende emmer water: "Het water vindt zijn weg via allerlei omwegen naar het laagste punt. Zo werkt het ook met studenten, je moet ze de vrijheid geven om te leren.

Door te experimenteren leren ze wat wel en wat niet werkt. Als docent moet je de kaders loslaten en het proces begeleiden, zodat studenten zelf de route bepalen en zo met bijzondere en onverwachte uitkomsten komen".

BEWUSTWORDING VAN DE IMPACT OP HET MILIEU

Alie de Boer - Aeres MBO Life Sciences - Docent Team Water, Aarde en Klimaat

Alie schaart zich achter de Brundtland definitie van duurzaamheid, die voor haar betekent dat je "bewust bent van je effect op je leefomgeving". Je gedrag heeft niet alleen impact op hier en nu, maar ook op het leven van mensen die na ons in Friesland zullen wonen, en, in deze tijden van globalisering, op het leven van mensen elders op de wereld. Met studenten pakt ze daarom het gesprek op over hun footprint. "Als ik uitreken hoeveel impact ik zelf maak heb ik al meer dan één aarde nodig. En dan let ik al aardig goed op wat ik doe, voor de studenten geldt dat nog niet altijd."

In gesprekken over onze footprint is Alie wel voorzichtig: "Ik wil studenten wel aangehaakt houden". Uit ervaring weet ze dat jongeren ook terug kunnen deinzen als er teveel over duurzaamheid wordt gesproken. Zo is ze een keer als milieu activist afgeschilderd door studenten.

De kunst is om studenten niet te desillusioneren

Bovendien merkt ze dat door de vele negatieve berichten de motivatie bij studenten zakt. "Behapbare positieve voorbeelden houden studenten bij de les. Zo benoem ik niet de ontbossing, maar het samen aanplanten en geef ik voorbeelden van herbebossing om samen vooruit te kunnen". Alie merkt dat het voor studenten lastig is om te bedenken wat ze zelf kunnen betekenen en dat ze zoeken naar de betekenis van de geleerde stof. Ook merkt ze dat ze soms thuis niet over de lessen willen spreken, omdat ze de discussie met ouders niet aandurven.

TIP VAN ALIE

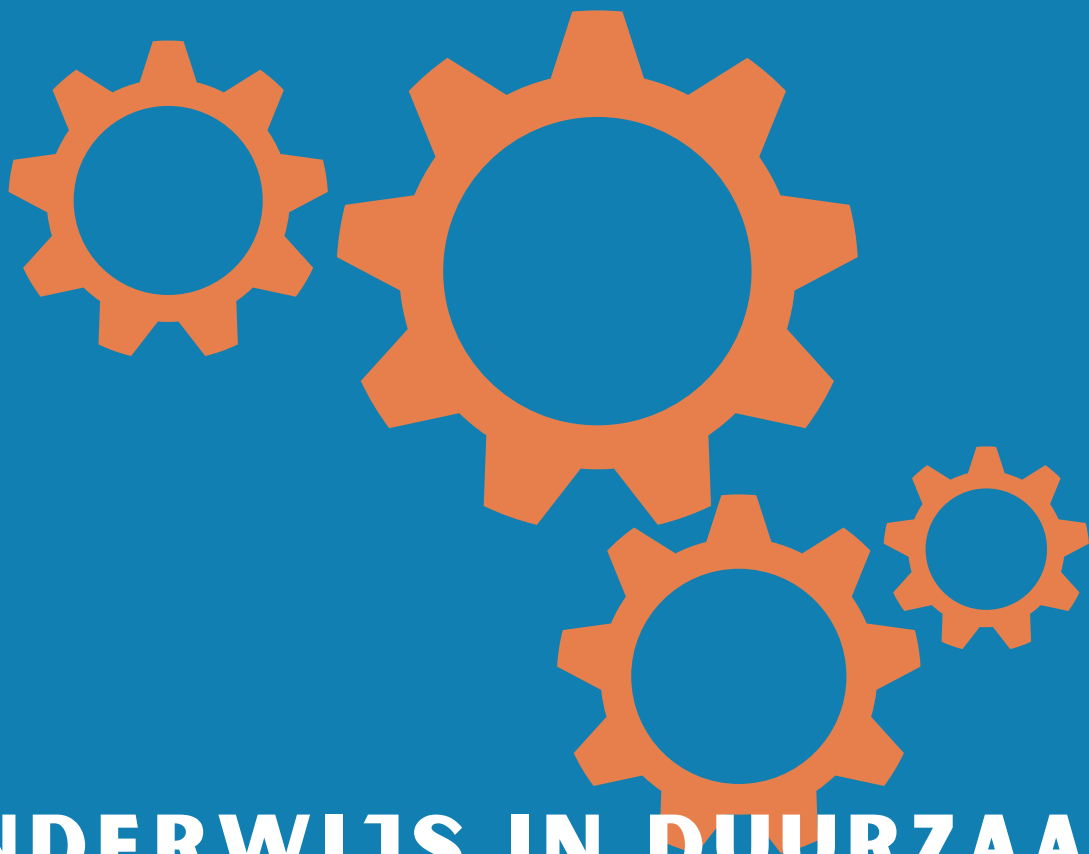
Haar tip klinkt door in het hele gesprek: "Wees als docent authentiek. Versimpel de problematiek niet, maar geef wel positieve voorbeelden. Ook door te benadrukken dat je de wereld niet in je eentje hoeft te veranderen. Je kan studenten voorleven dat verandering met kleine maar betekenisvolle stappen gaat".

Wat helpt om hun eigen handelingsperspectief te ontdekken is door de buitenwereld de school in te halen. 'Bedrijven of gemeenten kunnen hun leervraag op het gebied van duurzaamheid neerleggen bij ons Studenten Milieu Adviesbureau.

Studenten van verschillende opleidingen en verschillende leerjaren krijgen bij ons drie dagen in de week de tijd om aan een regionaal duurzaamheids-vraagstuk te werken', vertelt Alie enthousiast. Door deze te integreren in het curriculum krijgen studenten inzicht in de complexiteit en de samenhang van hun vakgebied in relatie tot de wereld om hen heen.

Toch hoor ik ook Alie's zoektocht: "Je kan en mag een student niet vertellen wat diegene moet doen. Er is voor mij een grens tussen wat je als docent wilt en wat je werkelijk kan doen als het gaat om het creëren van een kritische burger".

Alie is in haar lessen bezig met gefundeerd en objectief onderzoek. "Ik wil graag dat studenten leren om kritisch te zijn op hun bronnen en dat ze niet zomaar alles geloven wat er op bijvoorbeeld via social media wordt verteld. Maar de werkelijkheid is best overdonderend en de kunst is dat studenten niet gedesillustreerd raken. Met het Milieu Advies Bureau leren jongeren hoe ze een constructieve rol kunnen spelen in het vinden van oplossingen bij complexe vraagstukken". Hen mogelijkheden voor verandering laten ontdekken, laten ervaren dat samenwerking daarbij kan helpen en laten zien dat juist kleine stappen bijdragen zijn de kernpunten voor Alie.

ONDERWIJS IN DUURZAAM ONDERNEMERSCHAP EN SYSTEEMDENKEN

Sven Killian - RUG Campus Fryslân - Docent bij de master Sustainable Entrepreneurship

Na een kleine aarzeling, omdat Engels voor ons beiden niet de moedertaal is, komt het gesprek met Sven toch snel en enthousiast op gang. Sven geeft aan dat het voor hem moeilijk is om níet met duurzaamheid bezig te zijn. De hele opleiding - Sustainable Entrepreneurship - is ingestoken vanuit dit perspectief.

"Het is alleen wel een uitdaging om te weten wat duurzaam ondernemen nu precies is! Er is nog geen algemene overeenstemming over de definitie, omdat het nog een jonge discipline is. In het universitaire onderwijs is daar nog geen consensus over, maar dat maakt dat ik en mijn collega's continu zelf nadenken over wat dit begrip inhoudt, welke concepten een rol spelen en hoe het curriculum er uit moet zien".

In zijn onderwijspraktijk ziet Sven verschillende elementen die voor hem duurzaamheid belichamen. Als eerste benoemt hij "de passie, de relevantie en de vele gesprekken over dit onderwerp". Hijzelf, het team en zijn internationale groep studenten zijn enorm gemotiveerd om nieuwe wegen in te slaan en dingen anders aan te pakken dan de vorige generatie ondernemers. Om elkaar daarin te voeden zoekt Sven steeds de nieuwste literatuur en wetenschappelijke inzichten. Hij voert 'cutting-edge' discussies, om vanuit de nieuwste kennis les te geven. "Eigenlijk", zegt Sven, "leer je samen met de studenten".

Naast het voeden van de passie om dingen anders te doen en het ontwikkelen van de vaardigheid van docenten om met studenten mee te leren, vindt Sven ook het leren aan de hand van concrete casuïstiek heel belangrijk. De mooiste gesprekken zijn discussies waarbij studenten op zoek zijn naar de verbinding tussen literatuur en de praktijk - of vice versa.

TIP VAN SVEN

Experimenteren is onvermijdelijk om een succesvolle duurzame ondernemer te zijn. Blijf dus voorbeelden praktisch maken, zelf bouwen en prototypes maken."

Een goed voorbeeld is het Cattail for Climate Action Project dat studenten in samenwerking met SPARK the Movement, het Biosintrum en Vereniging Circulair Friesland hebben opgepakt. Dit project gaat over een heel relevant regionaal vraagstuk, namelijk hoe in veenweidegebied de relatief grote uitstoot van CO2 kan worden tegen gegaan. Door bij boeren, bouwers en beleidsmakers langs te gaan, krijgen studenten een veel beter idee van de complexiteit en samenhang van het vraagstuk.

Zelf onderzoeken helpt de student de wereld te begrijpen

"Door zelf mogelijkheden te onderzoeken aan de hand van een concrete casus leren studenten wat er in de echte wereld gebeurt". Sven merkt dat jonge academici de werkelijkheid wel eens kwijtraken door de grote, abstracte theorieën, en deze werkelijkheid haal je dichterbij door zo'n project.

Sven's persoonlijke missie is om mensen te helpen die beter willen omgaan met het milieu: "In de wereld duurzame keuzes maken is niet makkelijk, er zijn zoveel factoren die een rol spelen. Ik wil studenten vaardigheden, kennis en gedrag aanleren om hiermee om te gaan en duurzaam te kunnen ondernemen." Waarmee hij bedoelt dat je niet alleen duurzame dromen moet hebben, maar dat de kennis ook toepasbaar moet zijn op een echt product. "Die kritische check om een realistisch voorbeeld te creëren is absoluut noodzakelijk om betekenis te geven aan de kennis die ze bij ons opdoen".

"Als ik dat zou moeten verbeelden, dan zie ik allemaal radartjes of tandwielen die in elkaar grijpen. Die tandwielletjes representeren 'how to!' Alles raakt elkaar in de wereld, en als je leert om dat te doorzien, als je leert 'systeemdenken', dan helpt dat studenten om zich na deze master te ontwikkelen als duurzaam ondernemer. We moeten hen leren om het grote geheel te overzien".

Over de

Firda

Firda is ontstaan door de fusie van Friesland College met Friese Poort. Firda biedt in Friesland en Flevoland vakonderwijs op alle MBO niveaus en allerlei gebieden.

Firda's motto: "Wie blijft leren blijft zich ontwikkelen. Daarbij leren mensen niet alleen op school, maar continu en overal: soms met elkaar, soms van elkaar, van mensen dicht bij je of in de wereld om je heen."

NHL
STENDEN

NHL Stenden biedt HBO bachelor en master opleidingen aan op verschillende locaties in Friesland, Groningen en Drenthe.

Door te doen gebeurt het; daar geloven ze in bij NHL Stenden. "Wij maken het onmogelijke mogelijk door verder te kijken dan de grenzen van ons eigen vakgebied. Daarom kiezen we voor het uitdagende onderwijsconcept: Design Based education."

scholen

Aeres MBO is een opleider in de domeinen dier, stedelijke leefomgeving, groen, bloem, agrarische techniek, voedselproductie en -verwerking. Verspreid over twaalf locaties in Friesland, Gelderland, Utrecht en Flevoland.

“Aeres MBO wil instaan voor de vorming van jongeren en volwassenen, waardoor zij met succes kunnen deelnemen aan de toekomstige samenleving”

Campus Fryslân is onderdeel van Universiteit Groningen.

“Het is een unieke faculteit gevestigd in Leeuwarden, waar wetenschappelijke vraagstukken op het gebied van economie en maatschappij multidisciplinair benaderd worden door (internationale) studenten, promovendi en gerenommeerde onderzoekers. Het is onze missie om lokale oplossingen voor mondiale uitdagingen te vinden.”

Van Hall Larenstein biedt HBO opleidingen in Leeuwarden en Veld op het gebied van water & natuur, Agro & voeding, laboratoriumtechniek, klimaat & omgeving, dier en ‘green business’.

“Wereldwijde transitie gericht op klimaat en duurzaamheid vormen de rode draad in onze opleidingen”

FOCUS OP PERSOONSVORMING EN SOCIALISATIE

Mieke IJedema - NHL Stenden - Docent Master Educational Leadership en Sterk Techniek Onderwijs

Mieke heeft een duidelijke visie bij haar foto: 'Hoe klein het stapje ook, het draagt bij. Deze koffiebeker staat voor mij symbool voor een grotere verandering. Doordat er geen wegwerp bekertjes meer zijn bij NHL Stenden, moet je je eigen mok meenemen. Je kan er niet meer omheen, we moeten leren om samen minder afval te produceren. Volgens Mieke heeft daardoor niemand meer een excuus om geen aandacht aan duurzaam gedrag te besteden.

Het gesprek met Mieke is doordrenkt met haar persoonlijke motto 'Samen leren leven', oftewel samen leren, leren leven en samen leven. Het gaat volgens haar niet alleen over kwalificatie. Ze ziet een school als een mini maatschappij waar je samen leert hoe je je leven het beste kan vormgeven: 'Op school vorm je de samenleving van de toekomst, dus ik wil graag Met studenten leren hoe we de samenleving vorm kunnen geven Hier zit altijd de verantwoordelijkheid in richting de ander, en richting de natuur en de aarde in zijn geheel.

Daarbij wil ze vanuit hoop en vertrouwen handelen, niet vanuit angst en regels. Ze wil zaadjes planten dat onderwijs meer is dan PISA-rankings, dat het gaat om het vormen van jonge mensen.

Waar ze de kans krijgt focust ze op de persoonsvorming en socialisatie van de studenten of de leerlingen waarmee ze werkt. Er is volgens Mieke ruimte voor iedereen die wil bijdragen. 'Het is belangrijk om te weten wat je rol is en hoe jij je verhoudt ten opzichte van de wereld.

Zelfkennis is daarin heel belangrijk'. Ze vindt het belangrijk om samen te werken met andere scholen, iedereen die wil kan meedoen, inclusief denken is belangrijk om het achterliggende complexe probleem op te lossen.

In de toekomst zou ze minder over groeien, en meer over bloeien willen spreken in het onderwijs. Aansluiten bij het talent van elke student of leerling, in plaats van denken in niveaus. Studenten mogen hun eigen pad vinden. Daarbij is het belangrijk om duurzaamheid te verbinden met pedagogisch en persoonlijk leiderschap.

We zouden studenten op willen leiden naar zelfbewuste wereldburgers, die naast hun inhoudelijke kennis ook vaardigheden hebben om keuzes te maken waarin rekening gehouden wordt met toekomstige generaties.

Organiseer je eigen tegenkracht.

TIP VAN MIEKE

Organiseer je eigen tegenkracht. Je bent zelf verantwoordelijk dat je met beide voeten op de grond blijft staan, zodat je niet uit de bocht vliegt. Ken je eigen angsten en talenten en vindt van daaruit de weg om anderen voor te leven hoe je het wil hebben, of wat je belangrijk vindt.

HET BELANG VAN INTERDISCIPLINAIRE SAMENWERKING

Pauline Drost - Hogeschool Van Hall Larenstein - Docent International Agri Business

Als ik vraag hoe Pauline duurzaam doen en denken zou verbeelden, wijst ze naar het prikbord achter haar. Dit hangt vol met artikelen uit diverse tijdschriften en kranten. "Systeemdenken is voor mij één van de belangrijkste vaardigheden in deze tijd", zegt ze, "de artikelen illustreren dat je op zoek moet gaan naar alle verbanden en via omdenken het onderwijs kan vormgeven. We moeten niet via de gebaande paden gaan, maar juist nieuwe wegen vinden. Soms moeten we de bestaande punten op andere manieren verbinden om de wereld beter te begrijpen."

"We zouden moeten stoppen om alleen reductionistisch naar de wereld te kijken" zegt Pauline, "dus niet meer denken dat één probleem ook één oplossing kent. Het gaat om de discussie met elkaar, om het verkennen van verschillende perspectieven om zicht te krijgen op het hele systeem én om het onder de loep nemen van je eigen normen en waarden."

Pauline verdiept doorlopend haar eigen kennis over systeemdenken en duurzaamheid en houdt ontwikkelingen in haar vakgebied goed bij. Maar het vinden van tijd om samen met studenten te leren, lukt niet altijd gezien de werkdruk die ook ervaren wordt.

Haar studenten zijn vaak al actief werkzaam op een boerenbedrijf en van hen hoort Pauline geregeld 'we doen toch al echt ons best', als ze de dialoog over duurzaamheid start in haar lessen. Toch vindt ze het belangrijk om kennis te blijven uitwisselen met studenten, én met collega's.

Ze licht dit toe: "Als je weet waar de ander goed is, kun je meer gebruik maken van elkaars kennis. We moeten ons niet opsluiten in ons eigen kenniscirkel, maar juist daarbuiten kijken zodat we multidisciplinaire vraagstukken met de studenten kunnen oppakken". Daarbij is ook een stukje kwetsbaarheid gewenst: "Als je je als docent kwetsbaar kunt opstellen over wat je nodig hebt, kun je elkaar beter helpen en daar hebben de studenten weer profijt van."

TIP VAN PAULINE

"Als docenten moeten we stil leren staan bij eco-depressie. Op het oog lijkt het misschien of de studenten in je klas daar niet mee bezig zijn, maar als je doorvraagt dan zijn er veel die het niet meer zien zitten. Ze zien geen toekomst voor zichzelf, en zijn daardoor of heel angstig of ze steken hun kop in het zand. Als docenten kunnen we bijdragen, door bijvoorbeeld filosofie in het curriculum te brengen en positieve voorbeelden te laten zien zoals bij Vereniging Circulair Friesland en SPARK. We moeten hierover het gesprek met elkaar blijven voeren".

Pauline wil jongeren uitdagen aan de hand van de "waarom-vraag", zodat zij andere keuzes gaan verkennen. "Ik vind het belangrijk dat ze leren om goed na te denken over de gevolgen, ook op de langere termijn, van hun beslissingen en ook over de keuzes die gemaakt worden op het bedrijf waar ze vaak al actief in meewerken. Voor studenten is het goede gesprek thuis nog wel eens lastig te voeren. Ik wil hen ondersteunen en prikkelen om dit toch te doen. Dit zorgt ervoor dat ook ouders, familie en vrienden nadenken over de keuzes die ze maken. De student leert hier ook van.

Zo ontdekte een van mijn studentes dat het bedrijf van haar ouders duurzamer was dan ze dacht, omdat er rietvelden waren aangelegd om de uitstroom van vervuild water naar het achterliggende natuurgebied tegen te gaan".

Kwetsbaarheid is gewenst

"De student inspireren door vragen te stellen over maatschappelijke kwesties in het werkveld, dat is duurzaamheid. Ik wil dat ze nieuwsgierig worden naar ontwikkelingen die nu gaande zijn, zoals droogte, overstromingen en verzilting." Pauline pakt deze thema's met studenten op en betreft hierin ook de lectoraten voor de juiste diepgang in kennis.

AANDACHT VOOR HET GEHEEL VAN DE NATUUR EN DE MAATSCHAPPIJ

Jans Helmers - Aeres MBO Leeuwarden - Directeur

Om maar meteen met de deur in huis te vallen, voor Jans voelt duurzaamheid als een containerbegrip. "Het is steeds moeilijker te definiëren, omdat het zo veel omvattend is". Jans heeft daarom met zijn collega's gewerkt aan een locatieplan, waarin zij concretiseren "wat duurzaamheid is voor deze school". Met de foto die hij ons toont, laat hij ons vier aspecten zien waar Aeres MBO Leeuwarden zich op richt: (1) Gezond voedsel en voedselzekerheid, (2) Schoon water, (3) Natuur, mens, dier en leefomgeving en (4) Circulair leven en werken. Over deze vier lijnen willen Jans en zijn collega's een bijdrage leveren aan de lokale economie.

Hij vindt het belangrijk dat we de "intrinsieke motivatie bij studenten aanwakkeren, dat we bewuste burgers van hen maken". Toen hij hovenier was, was hij niet zo bewust bezig met de grondstoffen die hij gebruikte - turf kwam uit de Baltische Staten en stenen uit China. De studenten van nu wil hij wel bewust maken van deze context als onderdeel van hun opleiding.

Minder... is het nieuwe toverwoord

"School is niet geïsoleerd van de rest van de samenleving, er moet aandacht zijn voor het geheel van de maatschappij. De studenten leren van bedrijven uit de regio en zien zo dingen die ze anders niet zouden zien.

Daardoor kan hun mindset veranderen en kunnen tradities worden doorbroken". Dat dit niet makkelijk is voor studenten, ziet Jans ook. Hij wil ze in de opleiding de kennis en vaardigheden meegeven om onderbouwd nieuwe paden in te durven slaan.

Jans denkt dat 'minder' het nieuwe toverwoord is, en dat er een einde moet komen aan het steeds maar meer willen: "Ik vind het moeilijk om te zien dat we denken dat we altijd maar meer willen. Om mensen in andere landen wat meer te gunnen, moeten wij als rijke landen minder willen. Ik denk dat het belangrijk is om dat mee te geven aan studenten".

Zo noemt hij een voorbeeld van een agrariër die ervoor koos om minder te verbouwen en een deel van zijn land terug te geven aan de natuur om zo weidevogels de ruimte te geven. "Ruimte vinden voor de natuur is heel belangrijk. De meeste vogels zie je tegenwoordig langs de snelweg in plaats van in de weilanden, omdat de berm het meest natuurlijke stukje grond is in de omgeving. Minder gaat ook over minder netjes. Als we op een natuurlijker manier gaan tuinieren geven we insecten, egels en vogels meer ruimte."

Genieten van de natuur, het beleven van de kleuren en geuren van de seizoenen en dit door kunnen geven aan kinderen en kleinkinderen is voor Jans ook een stukje duurzaamheid. Hij maakt zich als echte doener ook wel eens kwaad: "Als er net zoveel gepraat als gedaan zou worden, dan zou de toekomst er al een stuk beter uitzien". Al benoemt hij meteen ook de uitdaging in het onderwijs. Alle ontwikkelingen - zoals duurzaamheid, burgerschap - voelen als extra onderdelen boven op het curriculum, dat hoeft niet volgens Jans. "Door anders te organiseren hoef je niet meer alles erbij te doen, maar kun je focussen op wat je écht wil bereiken met je studenten".

TIP VAN JANS

"Sta open voor het perspectief van een ander, maak je eigen verhaal door te leren van andermans verhalen. Samenwerken is essentieel als we een leefbare wereld willen achterlaten voor de volgende generatie, en dat kan alleen door open te staan, door dialoog en door respect."

DUURZAME HAARVERZORGING & EDUCATIE IN KAPPERSOPLEIDINGEN.

Corina Kramer - Firda - Docent Kappersopleiding

Al in de voorstelronde vertelt Corina enthousiast over haar introductie van duurzame haarverzorgingsproducten bij de kappersopleiding. Ook de foto die ze meeneemt laat deze producten zien. Ze is trots op de duurzame initiatieven die ze door heeft gevoerd in de wereld van de eigenwijze - en zij mag dat zeggen - kappers. Hierin benadrukt ze ook dat ze geen "heilig boontje" is, maar dat ze blij is met elk stapje vooruit!

Corina gelooft dat je niet te streng voor jezelf moet zijn. Je kan al op simpele manieren en in kleine stapjes een steentje bijdragen en daarbij houdt ze het graag dicht bij zichzelf. Korter douchen en de kachel een graadje lager zijn mooie voorbeelden van haar gedrag. Ze wil door te doen het goede voorbeeld geven aan de volgende generatie. Daarbij benadrukt ze dat ze veel leert van haar eigen kinderen: "Onze kinderen, ondertussen kok en antropoloog, inspireren me en dat is wederzijds, zeggen ze!". Idealiter ziet ze deze wisselwerking ook tussen docent en student.

Voorbeeldgedrag heeft impact

In 2019 is Corina geïnspireerd geraakt door een duurzaamheidssymposium voor kappers. Op dat symposium ontstonden aanknopingspunten en netwerken die leidden tot een sneeuwbaaleffect. Zo leerde ze via de Green Company dat de gemiddelde Nederlandse vrouw een geschatte 2 tot 7 kilo giftige bestanddelen zoals parabenen en PFAS binnenkrijgt via cosmetica producten.

Corina werd actief lid van The Green Scissors - die vanwege financiële redenen helaas zijn gestopt - en vertelt dat ze afgeknipt haar verzamelde, dit haar werd hergebruikt bij bijvoorbeeld olierampen of als bodemverbeteraar. "Momenteel recyclen we nog steeds tubes, flessen en folies. Het scheiden van alle materialen is een tijdrovend werkje, maar dat heb ik er met liefde voor over", zegt deze duurzame kapper.

Corina is het schoolvoorbeeld van practice what you preach. Door zelf voor te doen hoe je afvalstoffen kunt scheiden, wil ze studenten bewust maken van alle kleine acties die bijdragen aan het geheel. Ze heeft gezorgd voor de introductie van een duurzamere lijn naast de gebruikelijke haarverzorgingslijn, waardoor studenten en hun modellen ruimte krijgen om keuzes te maken. 'Ik ben er nog niet, want de hoofdleverancier van de kappersopleiding levert alleen nog chemische producten en daar kan ik niet om heen. De eindtermen zijn op deze producten gebaseerd en de docenten hebben nog niet genoeg vaardigheden om kleurlessen te geven met de duurzamere producten".

Corina straalt als ze vertelt dat collega's met haar de cursussen over de duurzamere producten gaan volgen, waaraan je ziet dat Corina's voorbeeldgedrag daadwerkelijk impact heeft. Ze hoopt dat de vonk zich ook verspreid onder studenten, die vervolgens het verschil kunnen maken bij de kapsalons waar zij stagelopen. Door de kappers-in-spé de opdracht te geven om de duurzaamheid van hun stagebedrijf onder de loep te nemen, hoopt ze het werkveld ook verder aan het denken te zetten.

TIP VAN CORINA

Als ik haar vraag naar haar ultieme tip, zegt ze: "Wees lief voor jezelf en anderen". Waarna ze verduidelijkt dat dit voor haar betekent dat je de keuzes die je maakt dicht bij jezelf houdt. Denk daarbij aan liefde voor jezelf, de ander en de natuur. Ze pakt er een quote van haar broer bij om dit te bekrachtigen: "Als alle mensen lief zijn voor 100 mensen om hen heen, hebben we een prachtige wereld".

SPARK in

beeld

MULTIDISCIPLINAIRE AANPAK EN PROFESSIONALISERING IN HET ONDERWIJS

Simon Rozendal - NHL Stenden - Directeur Academie VO & MBO

“Dit beeld staat voor mij voor grote vrijheid, voor genieten van de natuur.” Simon beschrijft een foto met ijspret, een landschap uit zijn herinneringen. Hij vertelt over de strenge winters, het schaatsen en het samen beleven van de Elfstedentocht. En over de zomers, over boompje klimmen en uilenballen zoeken. Het zijn de mooie herinneringen aan de Ryptsjerkster Polder die voor Simon betekenis geven aan duurzaamheid, namelijk zorg hebben voor de leefbaarheid van onze omgeving.

Behalve leefbaarheid noemt Simon ook de volgende elementen die voor hem horen bij duurzaamheid: vallen en opstaan, elkaar helpen, een duwtje in de rug, soms alleen, vaak in een groep. In de regio is samenwerken belangrijk, daarbij doet Simon beroep op ons om te koesteren wat er is. Hij gunt de huidige generatie kinderen dezelfde rijke natuur, maar ook dezelfde onderwijsmogelijkheden en vrijheid zoals hij die heeft mogen beleven. Hij benoemt daarmee ook de problematiek die er in de regio speelt zoals de toenemende afstand tot scholen vanaf je woonplaats en het verschromelen van onderwijs door afnemende leerlingaantallen.

Simon benoemt dat het oplossen van complexe problemen zoals toegang tot kwaliteitsonderwijs, klimaatverandering en zorg voor een rijke biodiversiteit in onze omgeving onvoldoende plek hebben in ons onderwijs.

“Zoals we het leren nu hebben georganiseerd, waarbij de overheid stuurt op kennis van schoolvakken, zo komen we er niet. We moeten naar een meer interdisciplinaire aanpak, om de studenten beter voor te bereiden op het omgaan met complexe problemen”. De dialoog is daarbij essentieel - met collega's, en met studenten. Luisteren naar het perspectief van de ander en daar respect voor hebben is voor Simon een heel belangrijk thema.

“Ook als studenten boos weglopen tijdens een gesprek over gevoelige thema's - dan juist moeten we in gesprek blijven, hoe moeilijk dat ook is”. De dialoog is voor hem de sleutel om het exclusieve denken - het denken 'binnen de eigen groepjes' - bespreekbaar te maken en om je denkkader te verbreden en inclusiever te maken.

De dialoog is de sleutel

Als je Simon vraagt wat we meer moeten doen in het onderwijs is zijn antwoord: multidisciplinair samenwerken. “Om de leefbaarheid van de regio te behouden, moet samenwerken tussen opleidingen en de regio centraal staan”.

Idealiter wordt een docent opgeleid voor een bepaalde onderwijscontext (wel vanuit een vak, maar met oog voor samenwerking tussen vakken) en speelt voortdurende professionalisering van docenten een grote rol. In de initiële opleiding zou meer aandacht moeten zijn voor duurzaamheid, burgerschap en dialoog. Het huidige beroepsbeeld strookt daar niet altijd mee, en dat is lastig, al blijft Simon hoopvol.

Het heeft volgens hem veel tijd nodig om te verschuiven van onderwijs gericht op het repliceren van kennis en vaardigheden naar onderwijs waarin we door dialoog en interactie met onze omgeving leren om zorg te dragen voor onszelf, anderen en de planeet - al zou hij er alles aan willen doen deze tijd te verkorten!

TIP VAN SIMON

“Kies je koers en laat je niet leiden door externe druk, toon lef!” Simon vindt dat we vaak te voorzichtig zijn: “We nemen soms al 30 jaar hetzelfde olifantenpaadje, dat moet in onderwijs voor de 21e eeuw toch anders”.

KRITISCH OP GEBRUIK VAN GRONDSTOFFEN EN EINDPRODUCTEN

Wietske Visser - Firda - Docent bij de opleiding Fashion Design

In het begin van het gesprek reizen we even terug naar vroeger. Wietske beseft zich dat ze vanuit haar vorige beroep als mode ontwerper niet bezig was met rollen stof die over bleven - nu is dat anders. Ze maakt zich zorgen over de enorme stapels kleding in Ghana en benadrukt "dat er voor 7 generaties nog kleding op onze aarde ligt". Hoewel haar houding optimistisch en opgewekt is, zegt ze: "De situatie in de modewereld maakt me soms sceptisch over slow fashion. De grote modeleveranciers brengen nog altijd grote stapels fast fashion uit - kleding van slechte kwaliteit, die onder slechte omstandigheden wordt gemaakt, in steeds kortere tijd'.

Toch blijft buiten kijf dat Wietske het niet over winsten heeft, maar over het 'waarom'. "Ik snap dat het voor studenten lastig is om de goede keuze te maken. De kosten van een in China gefabriceerd kledingstuk ligt stukken lager dan een Nederlandse variant, dus dan moet je sterk in je schoenen staan". Bij haar MBO studenten merkt ze dat er de laatste tijd wel veel meer kennis en bewustzijn is over de negatieve kanten van de mode-industrie. De studenten halen vaker kledingstukken bij de kringloop, of ze upcyclen kleding en gebruiken restpartijen stoffen en maken daar zelf nieuwe items van.

Begin bij je eigen cirkel van invloed

Op de foto die Wietske laat zien, staan studenten die genomineerd zijn voor 'Firda's Finest'. Dat is een award voor het meest duurzame project van deze mbo-instelling. Wietske vertelt trots: "Studenten hebben bij een kringloop in Grou kleding gesorteerd, geprijsd en bepaald wat je doet met kleding dat weg moet. Doordat ze zelf beleven, zien en doen, leren ze wat er speelt. Uiteindelijk mochten ze allemaal een blouse en enkele sjaaltjes meenemen en hebben daarmee nieuwe creaties van gemaakt.'

De buitenwereld de school in halen, of de studenten een zetje naar de samenleving geven is voor Wietske heel belangrijk: "Hierdoor ervaren studenten wat er gebeurt in de wereld om ons heen. Het helpt hen om de context van hun werk beter te begrijpen. We hebben daarom bijvoorbeeld projectweken waarbij studenten met echte opdrachtgevers aan de slag gaan. Tijdens zo'n week werken studenten van verschillende mbo-niveaus samen, en na een week leveren ze samen een concreet product op. Daardoor leren de studenten zowel inhoudelijk als op sociaal vlak enorm veel van elkaar".

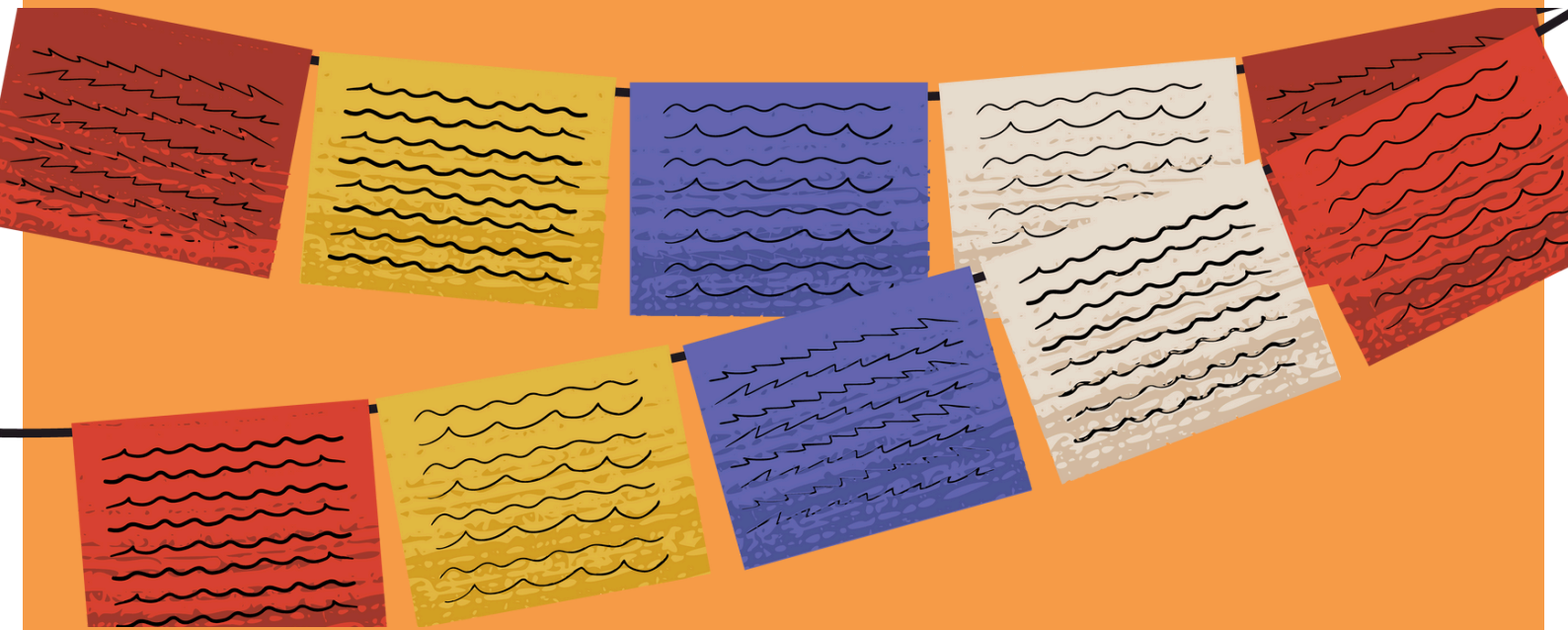
Doordat ze zelf veel met duurzaamheid bezig is, merkt ze ook dat haar netwerk in de regio steeds groter wordt. Zo kan ze de studenten steeds nuttige en betekenisvolle projecten aanbieden. "Door met een bedrijf of een gemeente samen te werken aan een duurzaamheidsvraagstuk leren jongeren dat ze een bijdrage kunnen leveren, dat het ertoe doet welke beslissingen ze maken", vertelt Wietske enthousiast.

Wietske is ook blij met de borging in het kwalificatiedossier. Door het onderzoek wat daarin gevraagd wordt, moeten studenten rekening houden met duurzame materialen, werkwijze en techniek. Dat dit belangrijk is, merkte ze onlangs ook tijdens een excursie met collega's in Parijs. "Op Franse modescholen worden er alleen nog producten gemaakt waar rekening wordt gehouden met sociale omstandigheden en het milieu. Je kan er dus niet meer omheen". Dit maakt Wietske hoopvol.

TIP VAN WIETSKES

Ik hoop dat bewustwording van duurzaam denken en doen onderdeel wordt van het beroepsgedrag van onze studenten. Het is een complexe wereld, maar elke student kan bijdragen aan verandering. Hier sluit mijn tip bij aan: begin bij je eigen cirkel van invloed, zo kan je een rimpeling veroorzaken als een steentje in het water.

PERSPECTIEF OP DUURZAAMHEID VANUIT DIVERSE CULTURELE EN WETENSCHAPPELIJKE INVALSHOEKEN

Sepideh Yousefzadeh - Campus Fryslân - Docent bachelorprogramma Global
Responsibility & Leadership

Sepideh kijkt vanuit een ander perspectief naar duurzaamheid dan de meeste mensen die ik tot nu toe sprak, waardoor ik meteen geïntigreerd raak door haar verhaal. Haar wortels liggen in Iran en tijdens haar lessen put zij uit haar eigen kennis en ervaringen, zodat studenten leren over verschillende perspectieven op de wereld en de heersende problematiek.

Duurzaamheid zit bij Campus Fryslân verweven door de hele onderwijsprogramma en Sepideh legt uit hoe bij elk vak de link tussen de inhoud en de Sustainable Development Goals van de VN wordt gemaakt. Deze doelen zijn onlosmakelijk verbonden met alles wat ze ontwikkelt en doceert. Maar haast nog belangrijker dan de inhoudelijke kennis zijn de vaardigheden die je nodig hebt om duurzaam te leren denken en handelen.

"Ik leer mijn studenten anders te kijken naar hun werkelijkheid", zegt Sepideh. "Ik wil ze laten inzien dat problemen altijd geframed worden, dus je moet rekening houden met wie het probleem beschrijft, wat zijn positie is en waar hij vandaan komt. Waar en wanneer een gesprek heeft plaatsgevonden bepaalt wat de inhoud is. Dat maakt ook dat er vaak discussies worden gevoerd in mijn lessen over de betekenis van woorden als welvaart of gezondheid. In verschillende delen van de wereld - noordelijke versus zuidelijke landen - wordt er anders gedacht over de definities."

Wat studenten volgens Sepideh nodig hebben zijn kritische reflectievaardigheden. 'Ik wil ze graag leren dat we kritisch moeten zijn over wat we horen via de media, via ouders, vrienden en ja, ook over wat vanuit de wetenschap aan kennis wordt gepresenteerd'.

Als docent helpt ze jongeren door de juiste verdiepende vragen te stellen over bronnen en hun achtergronden. "Dat is het startpunt van de reflectie op hun eigen kennen, en op hun eigen (denk)gedrag. Zo leer je verantwoordelijkheid nemen voor je eigen houding, de kennis en de vaardigheden die je ontwikkelt. Een aanvullende belangrijke vaardigheid is voor haar "het positioneren van jezelf in de wereld"

Door te begrijpen welke achtergrond je zelf hebt en hoe dat effect heeft op jouw visie op de wereld, ontwikkel je oog voor de complexiteit van duurzaamheidsvraagstukken. Het je kunnen inleven in de positie en het perspectief van de ander is enorm belangrijk om tot échte en niet halfslachtige oplossingen te komen zoals vaak gebeurt.

Studenten anders leren kijken naar hun werkelijkheid

Studenten leert ze daarmee om "niet voor een 'quick fix' te gaan, maar eerst goed alle facetten van het probleem in kaart te brengen". De laatste vaardigheid die ze in ons gesprek noemt gaat daarom over systeemdenken. "Dat heb je nodig om overzicht te krijgen", legt Sepideh uit. Ze benoemt dat ze geluk heeft om les te geven op Campus Fryslân.

"Ik krijg de ruimte om de pedagogiek in te zetten die ik wil. Collega's staan achter de aanpak. Studenten vinden het wel moeilijk en confronterend om alle perspectieven mee te nemen als ze naar een complex probleem kijken. Maar achteraf komen ze wel naar me toe om te benoemen hoe waardevol de verruiming van hun blik is geweest".

TIP VAN SEPIDEH

We moeten niet alleen vanuit de kennis denken die altijd al in het centrum van de aandacht heeft gestaan. Idealiter leren we inclusiever kijken bij het opdoen en verwerken van kennis en vaardigheden. Openstaan voor andere kennis-dragers die bijvoorbeeld geen Engels spreken, die niet vanuit de westerse wereldbeeld leven, of voor mensen die kennis ontwikkelen op basis van de praktijk. Door deze andere blik te waarderen, wordt ons eigen perspectief groter en rijker. Dat is hard nodig voor een duurzamere wereld!"

(INTERCULTURELE) SAMENWERKING EN STUDENTEN IN DE LEAD

Korrie Hoekstra - Hogeschool van Hall Larenstein - Docent Communicatie & Innovatie

Al na een paar minuten praten komen we terecht in Liyang, de zusterstad van Leeuwarden in China. Korrie vertelt dat ze daar in 2015 met acht studenten van verschillende opleidingen naartoe is geweest om samen te werken met Chinese studenten. Daarna was ze nog drie keer in de gelegenheid om deze bijzondere reis te maken. De ervaringen die ze daarmee heeft opgedaan, verwerkte ze in het ontwerp van de minor Feeding our Planet. In deze minor werken jongeren van verschillende opleidingen in Leeuwarden een half jaar samen aan een transitiegericht vraagstuk rond voeding.

“De meerwaarde van de Chinareizen was enorm. Voor mij, en voor de studenten. De samenwerking met mensen van verschillende culturen en studies in een nieuwe omgeving zorgt voor een andere kijk op de wereld. Dat wilde ik in Friesland ook voor elkaar krijgen.” In China ontwikkelden studenten hun interculturele competenties. Dat is voor jongeren van groot belang, ook omdat het leren van andere perspectieven een belangrijke vaardigheid is die bij duurzaam denken en doen hoort.

Je kan andere perspectieven aan jongeren ook via onderwijs in Leeuwarden aanreiken. Studenten van verschillende opleidingen hebben op een bepaalde manier verschillende culturen. Korrie gaat voor een andere manier van leren, waarin samenwerken met partijen in de regio en autonomie van studenten ook belangrijke elementen zijn. “In de eerste weken van de minor hebben de studenten al twintig nieuwe mensen leren kennen van buiten de school. Gastdocenten van gemeenten en bedrijven komen langs om te vertellen over hun perspectief op het ontwikkelen van een duurzame voedselketen”.

“Ik vind vakkennis natuurlijk belangrijk, maar studenten moeten ook in de breedte leren kijken”, vertelt Korrie. “Na deze eerste weken leren studenten zelf verbindingen leggen tussen praktische kennis van bijvoorbeeld bedrijven en gemeenten, de wetenschappelijke kennis van onze lectoren en de vakinhoudelijke expertise van docenten. Daarbij worden ze uitgedaagd om zelfstandig samenhang te vinden en te begrijpen hoe zij zich tot de betrokken partijen verhouden.”

n het curriculum wordt er met de Sustainable Development Goals (SDG's) gewerkt en reflecteren de studenten aan de hand van de Inner Development Goals (IDG's) op zichzelf en hun leerproces. De Inner Development Goals vormen een relatief nieuw raamwerk dat door een grote groep wetenschappers is ontwikkeld, vanuit het inzicht dat we de weg naar een circulaire economie en een duurzame samenleving zelf samen moeten uitvogelen. “Deze leidraad helpt onze studenten om te reflecteren op hun eigen gedrag, houding en vaardigheden”.

“In onze minor is het onderwijs gebaseerd op Design Thinking en iteratief. Op basis van de reflecties van de studenten wordt wekelijks bepaald waar de onderwijsbehoefte ligt, naast de excursies die reeds gepland zijn. Als docent treed je daarbij gaandeweg steeds meer op de achtergrond. Ik zie mezelf vooral als een coach, ik begeleid en geef studenten het vertrouwen dat ze dit kunnen en dat het goed komt.” Ze merkt dat daardoor de motivatie en het zelfvertrouwen groeien. “Er zijn eigenlijk geen studenten die me vragen of iets verplicht is en ze merken dat hun kennis en talent er toe doet in de interdisciplinair samenwerkende groepjes”.

Studenten leren in de breedte kijken

Korrie gaat echt glimmen als ze vertelt hoe ze ziet dat de studenten zich ontwikkelen. “Aan het einde van de minor heb ik echt trotse studenten. Ze hebben zelf hun hele project vormgegeven en hun expertise uitgebreid met kennis, maar vooral ook met vaardigheden die hen helpen om betekenisvol hun toekomst vorm te geven. Bovendien zie ik dat studenten na het volgen van de minor steeds vaker kiezen voor een afstudeeronderzoek dat ook raakt aan een duurzaamheidsthema.”

TIP VAN KORRIE

Zoek naar ruimte tussen de regels, heel vaak kan er meer dan je denkt. Er wordt vaak veel te lineair gedacht, ook in innovaties, maar er is veel (meer) mogelijk, zoals ik met mijn minor laat zien!

Studenten over

The logo for Firda, featuring the word "Firda" in white text on a dark grey background, which is partially overlaid by a yellow diagonal shape.

Firda

Ilse en Carina:

“We leren hoe je van tweedehands kleding nieuwe kleding te maken. Zo hebben we van een oude rok van mijn oma een nieuwe rol gemaakt en voor een expositie oude trouwjurken hergebruikt.”

“In een hackaton hebben we met leerlingen van verschillende scholen samengewerkt om een oplossing te vinden voor fast fashion. We krijgen veel praktijkopdrachten uit het werkveld, om zo te ondervinden hoe we het verschil kunnen maken.”

Christina en Conan

The logo for NHL Studenten, consisting of the words "NHL" and "STUDENTEN" stacked vertically in a blue, sans-serif font, enclosed in a blue rectangular border.

NHL
STUDENTEN

de scholen

“We leren creatief zijn met voedingsmiddelen die normaal weggegooid worden (oude wortels en te grote aardappelen). Daarnaast krijgen we circulaire opdrachten van bedrijven, zoals alternatieve verpakkingsmaterialen ontwikkelen.”

Melissa en Jelke

Stefanija en George:

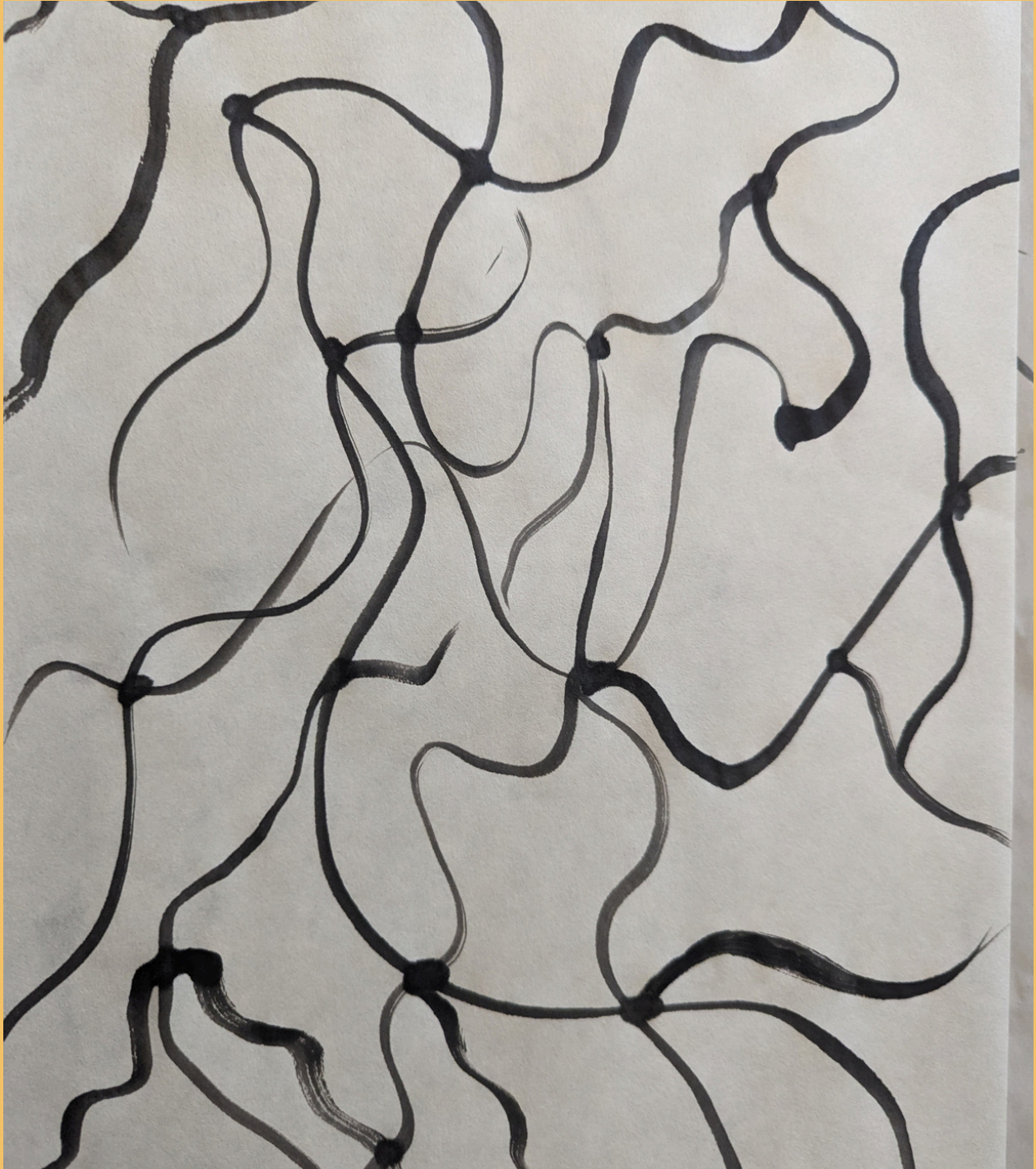
“We leren over de connectie tussen de duurzame bedrijven met de échte wereld. Door de samenwerking tussen de publieke, private sector en de universiteit kunnen duurzame ondernemers floreren”

“We leren om maatschappelijk verantwoord ondernemen in elk project mee te nemen. Daarnaast doen we praktische vaardigheden op ontwikkelen we tools tijdens onze projecten buiten school.”

Nienke en Yme

RUIMTE OM TE PIONIEREN OP HET GEBIED VAN DUURZAAMHEID

Menno Wierdsma - Firda - Practor duurzaam denken duurzaam doen

Duurzaam leren denken en doen, dat is pionieren volgens Menno. Het is uitproberen, mogen experimenteren, ook met andere manieren van lesgeven. "Er is een grote noodzaak om het onderwijs anders vorm te geven, alleen is er nog niet een duidelijk antwoord over hoe we dat moeten doen."

Het helpt Menno enorm dat er bij Firda nu een duidelijke visie op duurzaamheid wordt geformuleerd. "Dat geeft docenten ruimte en handvatten. Het is niet de bedoeling dat het veranderen van het werkwijzen en curricula er even bij moet gebeuren, want dan plegen we roofofbouw op de docenten. De benodigde tijd en ruimte moet onder andere vanuit de school beschikbaar worden gesteld, maar het is ook aan docenten om de ruimte die er al wel is te leren zien, te pakken en ermee te leren spelen".

"Ik zie dat de eerste stappen richting een duurzamer curriculum al worden gezet: de vorm en inhoud van de opleidingen verandert", vertelt hij enthousiast, "Kijk bijvoorbeeld naar SeaLab (nu: Expeditie op Zee)". Jongeren van alle tertiaire onderwijsinstellingen gaan samen 5 dagen het wad op om samen na te denken over praktische duurzaamheidsvraagstukken. "Als docent vraag je in zo'n setting andere dingen van studenten, je spreekt ze anders aan en doet samen met hen ervaringen op. Je merkt dat studenten zelf zien hoe groot het probleem is, hoeveel plastic er in de zee zit. Daardoor wordt hun eigen bewustzijn van onze omgang met de levende natuur geactiveerd."

le f tonen

Menno heeft vaak meegemaakt dat het veel effectiever is om studenten zelf iets te laten ervaren dan er over te vertellen in de klas. "Je merkt meteen dat studenten zelf oplossingen gaan aandragen en zich verantwoordelijker voelen voor het probleem." Het ingewikkelde is volgens Menno dat er ruimte om te experimenteren op papier beschikbaar wordt gesteld, maar dat docenten dat in de praktijk nog niet altijd zo voelen.

Op basis van het nieuwe Firda beleid ondersteunt Menno docenten onder andere om meer met bedrijven samen te werken rond circulaire vraagstukken of duurzaamheidsdilemma's. "Dat betekent dat docenten en ondernemers elkaars leefwereld moeten verkennen, en we de complexiteit en dynamiek van waaruit we elkaar benaderen moeten begrijpen. Als we elkaar zien en begrijpen, kunnen we bouwen aan duurzame samenwerking, voor een betere, mooiere en inclusievere regio".

Volgens Menno moeten we actie blijven ondernemen, en daarom hebben we in de regio veel baat bij SPARK the Movement en Vereniging Circulair Friesland. "Zij zorgen voor verbinding en ondersteunen bij de ontwikkeling van de benodigde expertise", vertelt hij. Kleine of medium-grote stappen zoals een challenge waarbij studenten zich buigen over een vraagstuk vanuit het bedrijfsleven, een hackathon waarbij jongeren van verschillende scholen en opleidingen samen oplossingen proberen te vinden voor een regionaal duurzaamheidsvraagstuk en grote stappen zoals een volledig aangepaste opleiding - het is allemaal waardevol volgens Menno in deze pioniersfase. "Zo ontdekken we wat bij ons, onze studenten en de regionale samenwerkingspartners past".

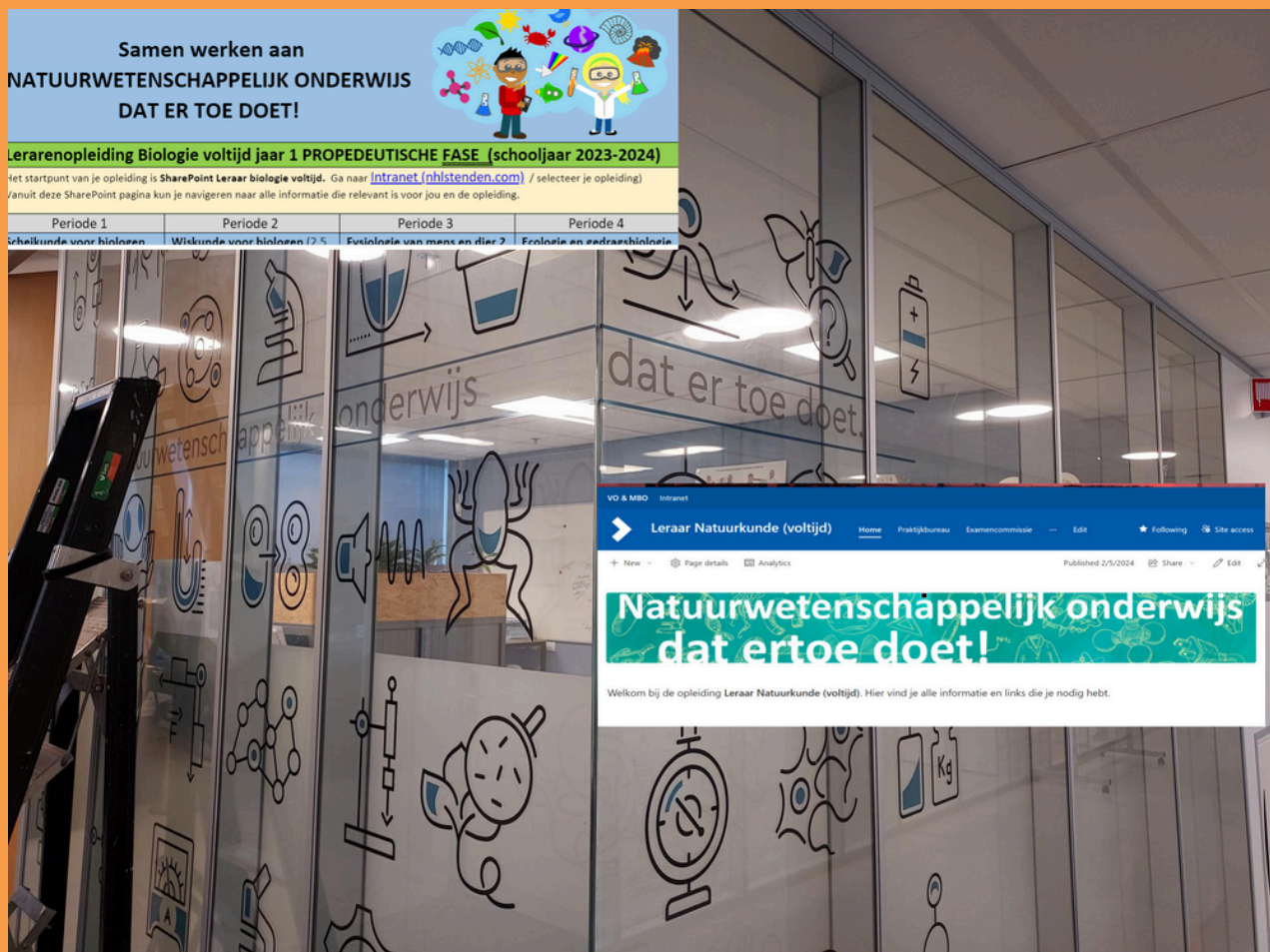
Menno benoemt dat we veel vragen van onderwijzend personeel: docenten lijken alles te moeten kunnen. Zo noemt hij het inzicht in de (zich vaak snel ontwikkelende) vakinhoud, het opbouwen en onderhouden van contact met het bedrijfsleven en feeling voor studentcoaching. "We vragen het schaaft met de vijf poten. Ik denk niet dat dat realistisch is, we moeten keuzes maken, docenten inzetten daar waar hun krachten liggen en stimuleren dat docenten als team, als collectief gaan staan voor de veranderingen die nodig zijn om op deze tijd toegesneden onderwijs te bieden."

Behalve docenten kijkt Menno ook naar de studenten. Hij zoekt naar hun intrinsieke motivatie. "Ik zou graag af willen van de instelling 'ik draai mijn uurtjes'. Het liefst zie ik dat jongeren vanuit de beroepspraktijk gestimuleerd worden om zich te willen ontwikkelen als mens. Daarvoor stimuleer ik docententeams om keuzes te maken in de lesinhouden, en om persoonsontwikkeling een belangrijke rol te geven in alle opleidingen." De vraag waartoe je jongeren opleidt staat daarbij centraal. Zo ga je na welke elementen in het curriculum echt relevant zijn. Dat dit lastig is, beaamt Menno, maar noodzakelijk als je tijd wil maken voor de echt belangrijke vaardigheden voor de toekomst, en waar het bedrijfsleven ook duidelijk naar vraagt.

TIP VAN MENNO

"Het is belangrijk dat we le f tonen. Binnen Friesland gebeurt er al veel, maar het onderwijssysteem is erg complex. We moeten durven ruimte in te nemen, zodat we echt kunnen veranderen".

DE UITDAGINGEN VAN DUURZAAM ONDERWIJS, OVER IMPLEMENTATIE, WEERSTAND EN VERANTWOORDELIJKHEID

Karen de Boer - NHL Stenden - Teamleider lerarenopleiding natuur-, scheikunde en biologie

'Duurzaamheid gaat over goed voor jezelf, de ander en de wereld kunnen zorgen én verantwoordelijkheid nemen voor je eigen handelen en de gevolgen daarvan.' Deze ambitie, geïnspireerd door de eigen lector Elena Cavagnaro, staat voor Karen vast. In de vernieuwde landelijke kennisbasis biologie waar zij en haar collega's afgelopen tijd aan hebben gewerkt komt dat ook terug en het sluit aan bij de slogan van vakgroep binask [biologie, natuurkunde en scheikunde, red] op de foto: 'Ik sta voor samen werken aan natuurwetenschappelijk onderwijs dat ertoe doet!'

Het praktisch vertalen van deze ambitie naar het leerplan is een proces wat Karen samen met haar team nu stap voor stap doorloopt. Karen vertelt dat ze binnen het team eerst gewerkt heeft aan bewustwording en draagvlak. "Een logische vervolgstap was om daarna binnen het bestaande leerplan ruimte en mogelijkheden te zoeken om duurzame ontwikkeling als sociaal-wetenschappelijke context te verbinden met het curriculum". Ze heeft gemerkt dat dit niet zonder vallen en opstaan gaat. "We ervaren successen, maar komen ook allerlei hobbels tegen."

"Mijn ervaring is dat niet alle studenten blij worden van duurzame thematiek - ik kom ook weerstand tegen. Voorbeelden van situaties die spanning oproepen zijn gesprekken over de milieubelasting van voeding, over de vraag of we wel of niet meer plantaardig zouden moeten eten, over gender en de LHBTIQA+ gemeenschap en over vaccinaties. Ook bij ons zijn er studenten die verharderen en polariseren. Ik vind dat ingewikkeld, zeker ook omdat ik soms zie dat de weerstand te maken heeft met het beschermen van de overtuigingen en waarden die ze uit hun gezin van herkomst hebben meegekregen. En met die weerstand gaat relatie verloren, dat is dus het laatste wat ik wil."

Samen met collega's blijft Karen in gesprek over situaties, feiten en meningen en over de veranderingen in de wereld. Ze oefenen met andere didactische aanpakken en met positief en waarderend taalgebruik. "Het is daarbij belangrijk te erkennen dat er door wetenschappelijk onderzoek steeds nieuwe kennis en inzichten ontstaan, en tegelijkertijd te blijven benadrukken dat we vertrouwen hebben in het proces van wetenschappelijk onderzoek. We peer reviewen artikelen en methoden en resultaten worden gedeeld zodat deze door anderen herhaald kunnen worden. Dit zorgt voor betrouwbaardere uitkomsten. We delen informatie over de wetenschappelijke achtergronden van duurzaamheidsvraagstukken, maar we gaan hierover dan meestal niet in discussie. Over de sociale aspecten, de ethiek, de individuele keuzevrijheid kunnen we wel in gesprek gaan, onder voorwaarde dat dat respectvol gebeurt."

De studenten in kleine stapjes bewuster maken helpt al, vindt ze. Karen noemt als voorbeeld dat het ontwikkelen van de 'bullshit-radar' belangrijk is. Studenten bewuster maken van wat waar is en wat niet, kan hen helpen de juiste keuzes te maken. "Ik vind het belangrijk dat jongeren zich vanuit hun eigen normen en waarden zich gaan verbinden aan bepaalde acties, dat ze leren om verantwoordelijkheid te nemen voor hun handelen en tegelijkertijd ook dat ze daar ruimte in ervaren om fouten te maken en dat kleine acties ook meetellen; duurzamer leren handelen gaat met afwegen, vallen en opstaan."

TIP VAN KAREN

Als ultieme tip geeft Karen mee dat we met studenten eerst het probleem goed in kaart moeten brengen, ook de complexe problemen die nu spelen in de wereld. In gesprek met elkaar kom je erachter dat er geen simpele oplossing is, maar wel dat je samen het verschil kunt maken. Door jongeren leerervaringen te geven en hen uit te dagen om duurzamer te handelen, kan je hen steunen in het bevragen van hun overtuigingen

Rijk Rijkman, student bij de opening watermeter leidingen bij onderhoud water op groenland

Met de huidige energie- en duurzaamheidsvraagstukken zijn hun MBO Life Sciences-opleidingen actueler dan ooit, zeggen docent Alie de Boer en teamleider Edith Fernandes. Beiden voelen de duurzaamheidsmissie. „Wij willen onze studenten bijbrengen dat een druppeltje in de oceaan iets kan bijdragen aan het grotere geheel.“

Tekst: Lydette Houtings, Foto's: Lander van den Broek

OPLEIDING LIFE SCIENCES ACTUELER DAN OOIET,

Her geven in een bepaalde mate 'urgentie' welke plekken komen en in een bepaald gebied moet".

De Boer: „Jongeren denken vaak de proble-
men die zij geven. Ik kan niet elke baan. Dit is
precies het gevoel dat wij willen brengen. Deze
missie is een mediatie te leren geven in het
leven dat je moet kiezen dingen samen een
gevoel kan doen.“

rechten we dit doen. Niet alleen voor de oplei-
ding zelf maar vooral ook voor maatschappij-
problemen willen brengen. Deze opleiding kan
een belangrijke rol spelen bij het uitvoeren van
maatschappelijke vraagstukken.“

De Boer: „Jongeren denken vaak de proble-
men die zij geven. Ik kan niet elke baan. Dit is
precies het gevoel dat wij willen brengen. Deze
missie is een mediatie te leren geven in het
leven dat je moet kiezen dingen samen een
gevoel kan doen.“

Bedrijven vinden het leuk om met jongeren om de tafel te zitten

De samenwerking met het bedrijfsleven is een
belangrijk onderdeel binnen de opleidingen.
De studenten worden vaak naar bedrijven
gestuurd om te werken in het bedrijfsleven
en zo kennis te maken met de praktijk. Dit
wordt ook gedaan om te kijken wat er nodig is
voor de opleidingen.

Waarom kiezen de studenten voor de opleiding?

„De Boer: „Jongeren denken vaak de proble-
men die zij geven. Ik kan niet elke baan. Dit is
precies het gevoel dat wij willen brengen. Deze
missie is een mediatie te leren geven in het
leven dat je moet kiezen dingen samen een
gevoel kan doen.“

verschillen opleidingen zoals MBO Life
Sciences volgens de beide docenten. „Ik
vind studenten op het gebied van kennis en
vaardigheden die zijn zeer verschillend. Ik
kan bijvoorbeeld maar de moeite van een
aanpak. Het is belangrijk om te weten
dat studenten zijn verschillende en dat
de opleidingen zijn verschillende.“

verschillen opleidingen zoals MBO Life
Sciences volgens de beide docenten. „Ik
vind studenten op het gebied van kennis en
vaardigheden die zijn zeer verschillend. Ik
kan bijvoorbeeld maar de moeite van een
aanpak. Het is belangrijk om te weten
dat studenten zijn verschillende en dat
de opleidingen zijn verschillende.“

Een goede opleiding

De kwaliteit van het onderwijs dat MBO Life
Sciences biedt is volgens de docenten de
hoofzaak. Het is belangrijk om te weten
dat studenten zijn verschillende en dat
de opleidingen zijn verschillende.“

De kwaliteit van het onderwijs dat MBO Life
Sciences biedt is volgens de docenten de
hoofzaak. Het is belangrijk om te weten
dat studenten zijn verschillende en dat
de opleidingen zijn verschillende.“

MAAR HET AANTAL STUDENTEN BLIJFT ACHTER

TRANSFORMATIE: OVER WENDBAARHEID EN VRAAGGESTUURD LEREN IN LIFE SCIENCES

Edith Fernandes - Aeres MBO Leeuwarden - Teamleider voeding- en milieuoopleidingen

Het krantenartikel dat Edith heeft meegenomen kopt 'Opleiding Life Sciences actueler dan ooit, maar studentenaantallen blijven achter'. Dit is een grote zorg voor haar én voor de regio. De opleidingen die onder Edith's verantwoordelijkheid vallen gaan bijvoorbeeld in op vraag 'hoe zorgen we voor schoon drinkwater en schone lucht?' Voor Edith gaat duurzaamheid over de vraag waarom een MBO bestaat: "Een MBO leidt op voor de regio. We moeten uit onze eigen bubbel komen en de opleidingen ten dienste stellen aan de vraag van de omgeving".

Edith heeft met haar collega's een grote transformatie doorgezet. "We vroegen ons af hoe we van docent gestuurd onderwijs naar vraag gestuurd - vanuit de maatschappij - konden gaan werken. De 'Whole School Approach to sustainability' [zie meer informatie achterin deze uitgave, red] heeft ons daarbij enorm geholpen". Dit instrument is mede door haar ontwikkeld, en ondersteunt een docententeam om een gezamenlijke visie op duurzaamheid te ontwikkelen.

"Met mijn collega's hebben we gekeken naar wat er speelt in de samenleving in relatie tot hun vakgebieden, zo zijn we een verhaal gaan schrijven over wie we zijn als team en wie we willen zijn voor onze studenten. "Docenten hebben nu veel meer regie. Wat we de student gunnen, moeten we zelf ook doen. Al doende leren we waardoor we wendbaarder, leerbaarder en weerbaarder zijn geworden."

Het is niet alleen maar rozengeur en maneschijn. Het is ook hard werken, en er zijn docenten weg gegaan. "Het is wennen om onderling te leren en te gaan bewegen naar een ander type onderwijs, zonder op voorhand van a tot z te weten hoe dat onderwijs er uit gaat zien." Ouders vinden het ook ingewikkeld om hun kind transformatief onderwijs te zien krijgen. "Het jaarlijkse eindsymposium waarbij studenten van alle leerjaren presentaties geven, is dan een mooi moment waarop ouders onder de indruk zijn van wat de studenten allemaal hebben geleerd en nu kennen en kunnen".

Als Edith terugkijkt weet ze niet of ze het iedereen zou aanraden, zo'n grote omwenteling. Toch heeft het ook veel gebracht. "Ik kan niet wachten totdat de hele organisatie klaar is voor de verandering naar ander onderwijs. Het heeft ons team hechter gemaakt door dit samen te gaan organiseren. Door allerlei randvoorwaarden los te laten, ook roosters bijvoorbeeld, hebben we kunnen doen wat nodig was om ons doel te bereiken."

Wat we de student gunnen, moeten we zelf ook doen. Zo worden we samen wendbaarder, leerbaarder en weerbaarder.

"Ons doel is dat studenten een breed beeld krijgen van de maatschappij. Studenten worden gevraagd om regie te pakken en te reflecteren op hun eigen gedrag. Door met thema's te werken en doelen op didactisch terrein te stellen, leren we ze uiteindelijk te kunnen bijdragen in een gehele sector." Met als doel dat het wendbare, weerbare en leerbare professionals worden, net als hun docenten.

TIP VAN EDITH

"Ga terug naar de core business: waar is onderwijs voor bedoeld? Voor wie doen we het? We moeten uit de gedachte van 'we hebben het altijd zo gedaan' en denken in 'wat is er nu nodig en waartoe leiden we op'!"

INSPIREREN, ZELFSTANDIGHEID EN DUURZAAMHEID

Emma Folmer - Campus Fryslân - directeur masterprogramma sustainable
entrepreneurship & docent executive mba

We maken een vliegende start doordat Emma reageert op voorgelegde stellingen. Eén daarvan is 'Mijn rol als professional en wat ik als mens belangrijk vind zijn strikt gescheiden'. Ze benoemt dat ze het heel belangrijk vindt dat ze studenten inspireert om tot eigen inzichten te komen. "Mijn persoonlijke bevindingen wil ik niet te veel meenemen in de lessen. Ik wil studenten een onderzoekende houding leren en ze stimuleren om zelf uit te zoeken of bijvoorbeeld duurzaamheidsclaims van grote bedrijven waar zijn. Het gaat niet om mijn inzicht of ideeën hierover".

Emma vindt dat studenten zelf moeten leren hun meningen te vormen, te uiten en ook moeten leren om zich tot elkaar te verhouden. "We hebben daarbij wel enigszins een voordeel dat studenten hier vaak komen met dezelfde insteek, al merk je wel het verschil tussen studenten die strategisch voor deze studie kiezen en studenten die een activistische inslag hebben. Ik merk dat de gesprekken tussen deze studenten ontzettend productief zijn en ze veel van elkaars perspectief leren."

Niet alleen de persoonlijke mening van studenten is onderwerp van gesprek, ook hun land van herkomst zorgt voor interessante dialogen. Zo voelen studenten uit China en Indonesië zich soms enigszins geremd. Ze vinden het moeilijk om te praten over duurzaamheid, omdat er in hun thuisland in hun ogen minder aan wordt gedaan.

Studenten leren respect te hebben voor elkaars perspectief is een essentieel uitgangspunt

Als docent creëert Emma een omgeving waarin deze gesprekken wel plaats kunnen vinden. "In de introductie les maken we afspraken over hoe we met elkaar omgaan. Een 'open mind' is belangrijk, en ook dat je aangeeft of je een feit of een mening denkt te verkondigen. Respect voor elkaars perspectief is een essentieel uitgangspunt in onze gesprekken". Dit zien we ook terug in de foto die Emma heeft meegenomen. Duurzaamheid ziet zij niet als iets dat één iemand kan doen, maar als een gemeenschappelijk leerproces waarbij je de talenten, inzichten en krachten nodig hebt van verschillende personen.

Emma benoemt dat kennis zich op dit moment heel snel ontwikkelt, en dat zal in de toekomst alleen nog maar nog sneller gaan. Daarom is het leren samenwerken met studenten uit verschillende landen, maar ook met studenten van andere opleidingen en van andere onderwijsinstellingen in haar ogen heel belangrijk.

Aan kennis alleen hebben we niet meer genoeg, we hebben ook allerlei cognitieve vaardigheden te ontwikkelen, zoals inlevingsvermogen, snel en systemisch problemen leren analyseren, over langere tijdseenheden heen leren denken en samenwerken met mensen die buiten je eigen bubbel leven.

Vanuit de master Sustainable Entrepreneurship wordt gekeken hoe studenten kunnen bijdragen aan een regionaal duurzaamheidsvraagstuk, bijvoorbeeld van een bedrijf of van een gemeente. Emma ziet studenten zoeken als ze starten aan hun praktijkgeoriënteerde scriptie. "Er is vaak sprake van een vertaalproblematiek: de insteek van een academische onderzoeker en de praktische relevantie liggen vaak niet op één lijn." Juist daarom vindt ze het als docent zo belangrijk dat de wereld van de wetenschap en de wereld van de praktijk elkaar expliciet opzoeken.

"Als we een stuk literatuur hebben behandeld, vraag ik studenten bijvoorbeeld wat een bedrijf hier aan heeft. Zo trainen we hen om praktische toepasbaarheid in het oog te houden, om de vertaalslag te leren maken. Maar ook vice versa is wetenschappelijke kennis belangrijk, doordat het je kaders geeft om uit te zoomen, dus voorbij te gaan aan de details van de dagelijkse praktijk. Die continue afwisseling van in- en uitzoomen vinden studenten moeilijk, en kan je alleen maar leren door veel te doen".

TIP VAN EMMA

"Blijf transdisciplinair leren, buiten de muren van je onderwijsinstelling leren is onmisbaar." Daarbij refereert ze aan 'head-heart-hand', waarbij niet alleen de kenniscomponent belangrijk is, maar ook minstens zo belangrijk het aanraken, zien en voelen: de connectie met de praktijk.

SAMENWERKEN VOOR EEN DUURZAME TOEKOMST: CO-CREATIE EN TRANSITIEGERICHT ONDERWIJS

Saskia van Gend - Van Hall Larenstein - coördinator projectmanagement Applied Research Centre Leeuwarden

De foto die Saskia aan me laat zien is genomen op één van de Studium Generales, die Hogeschool Van Hall Larenstein vier keer per jaar organiseert samen met en voor lectoren, docenten, onderzoekers en studenten. Intussen is de doelgroep verbreed naar iedereen die interesse heeft in het onderwerp en hierover wil mee praten. Dit is een voorbeeld waar Saskia aan denkt bij duurzaamheid en waar samenwerken centraal staat. Samenwerken aan een betere aarde! “De in co-creatie gegenereerde ideeën tijdens de Studium Generale vormen de toekomstige initiatieven van de lectoren en kunnen terugvloeien als opdrachten voor het onderwijs.”

Dit samenwerken is essentieel, volgens Saskia. Niet alleen tussen docenten, studenten en onderzoekers, maar ook met het werkveld. “Onze opleidingen zijn heel relevant voor de wereld van nu. Sla de kranten maar open en dan zie je waarom! Alle thema’s binnen ons onderwijs en praktijkgericht onderzoek zijn gericht op vier belangrijke transities waar de samenleving voor staat.

In ons instellingsplan staan deze benoemd als de transities naar klimaatadaptatie en -mitigatie, duurzame landbouw en voedselketen, duurzaam waterbeheer en een duurzame leefomgeving. We helpen onze studenten zich optimaal te ontwikkelen tot de transitie-experts die de wereld nodig heeft. Daarvoor moeten we ook onszelf ontwikkelen en voortdurend als experts in transitie blijven.”

De grootste winst aldus Saskia is dat je “kan bouwen op elkaars expertise. Studenten krijgen het gevoel dat hun kennis en talent ertoe doet, als ze samen met anderen, met andere kennis en talenten, aan complexe vraagstukken uit de praktijk werken.

In Living Labs wil Van Hall Larenstein samenwerken aan transitieopgaven met continuïteit. Samen betekent: over de grenzen van opleidingen, lectoraten, samen met het werkveld en de samenleving. Niet alleen in de regio, maar ook (inter)nationaal. Hierin zullen keuzes moeten worden gemaakt. “We zitten momenteel midden in de overgang naar transitiegericht onderwijs, waar de Living Labs een plek zullen krijgen, aldus Saskia.”

“Samenwerken is essentieel”

“We willen naar transitiegericht onderwijs en transitiegericht denken: multidisciplinair samenwerken. Naast groepjes die binnen een opleiding samenwerken, zullen studenten van verschillende studies meer en meer gaan samenwerken.”

“We leren met en van elkaar. Deze manier van kennis ontwikkelen en experimenteren past bij de complexiteit van de wereld van nu. De docent wordt naast een kennisdrager ook een coach. Door het delen van ervaringen, kunnen we elkaar blijven inspireren.” Er is voor studenten meer ruimte voor persoonlijke vaardigheden en voor het ontwikkelen van veerkacht, dat wil zeggen, voor het open staan voor meningen van anderen en mee kunnen bewegen waar nodig.”

TIP VAN SASKIA

“Stop niet met leren! Leer van elkaar en kijk ook buiten de muren van je eigen organisatie”. Samen leren en een leven lang leren zijn credo’s die Saskia op het lijf staan geschreven.

Woord van dank

Op deze plek wil ik graag Fetsje, Klaas, Alie, Sven, Mieke, Pauline, Corina, Jans, Simon, Wietske, Sepideh, Korrie, Menno, Karen, Edith, Emma en Saskia ontzettend bedanken voor hun energie, kennis en inspiratie. Elk persoon draagt een uniek puzzelstukje bij aan dit magazine vol verhalen en daar wil ik ze enorm voor bedanken. Hieronder nog een prachtige foto, gemaakt door Mathijs de Jong (coördinator Burgerschap bij Firda), waarin hij laat zien dat duurzaamheid voor hem een "kapstok is waaraan we dingen ophangen". Deze mooie foto wilde ik jullie als lezer niet onthouden. Giuseppe, fijn dat je - last minute - nog een prachtig voorwoord hebt samengesteld waarin je het belang voor leren voor duurzame ontwikkeling toelicht.

Ook mijn collega's van SPARK the Movement, heel erg bedankt voor jullie hulp. Marloes Moll, fijn dat je me hebt geholpen bij de vormgeving. En in het bijzonder: Heleentje Swart, bedankt voor je rake feedback en redigeerslagen over mijn teksten, ik heb enorm veel geleerd van het schrijven van dit magazine. Hopelijk de lezers ook!

Meer lezen over...

... Regionale ontwikkelingen in Friesland

- Expertise ontwikkel-programma voor onderwijs op alle niveaus - [SPARK the Movement](#)
- Vereniging met +150 leden die zich inzetten voor een circulaire economie - [Vereniging Circulair Friesland](#)
- Stichting die zich inzet voor een duurzame regio - [Freonen fan Fossylfrij Fryslan](#)
- Netwerk Duurzame Dorpen, voor het ontmoeten, delen en inspireren - [Netwerk Duurzame Dorpen](#)

... Landelijke organisaties over dit thema

- Coöperatie Leren voor Morgen - [Leren voor Morgen](#)
- Leren voor Duurzame Ontwikkeling - [LvDO](#)
- Verkleinen van je footprint, vergroten van je handafdruk- [Klimaatgesprekken](#)

... Wereldwijde duurzaamheidsdoelen en vaardigheden

- Sustainable Development Goals - [THE 17 GOALS | Sustainable Development](#)
- SDG Nederland - [17 werelddoelen les](#)
- Vaardigheden die nodig zijn voor duurzame ontwikkeling - [Inner Development Goals](#)

... Methoden ter ondersteuning van leren voor duurzame ontwikkeling op organisatieniveau

- Handvatten voor het opzetten van transformatief onderwijs - [Whole School Approach](#)
- UNESCO toolbox voor duurzame ontwikkeling - [Education for sustainable development for 2030 toolbox | UNESCO](#)
- Visie en handreikingen voor bètadocenten en schoolleiders - [Plan Bèta, onderwijs voor duurzame ontwikkeling](#)

... Hulp bij het opstellen van competentieprofielen voor studenten, leerlingen en onszelf

- Europees competentiekader voor duurzame ontwikkeling - [GreenComp](#)
- Vaardigheden die nodig zijn voor duurzame ontwikkeling - [Inner Development Goals](#)
- Competentie raamwerk voor onderwijmakers op elk niveau- [A Rounder Sense of Purpose](#)

... De beleidsplannen van de Friese onderwijsinstellingen:

- Hogeschool Van Hall Larenstein Leeuwarden - [Groeien als experts in transitie](#)
- ROC Firda, Leer jezelf het leven door - [Strategische koers 23-27](#)
- Rijksuniversiteit Groningen, Campus Fryslân - [Missie & visie](#)
- Aeres MBO Leeuwarden - [Missie & visie](#)
- Hogeschool NHL Stenden - [Strategisch Onderwijsbeleid 2019-2024](#)

**En er is nog veel meer! Zoek je specifieke informatie voor jouw vakgebied?
Mail ons even, want twee weten meer dan één!**

info@sparkthemovement.nl

BE A

JOIN THE MOVEMENT!

 REGIONAL CENTRE OF EXPERTISE
ON EDUCATION FOR
SUSTAINABLE DEVELOPMENT

ACKNOWLEDGED BY

 UNITED NATIONS
UNIVERSITY